

побутовими товарами, робочою силою. З Аравії фінікійці одержували прянощі. На ринках Тіри продавалися товари, привезені з Вірменії.

Однак освоєння заморських земель не призводило (за рідким виключенням) до встановлення над ними фінікійського панування. Колонії фінікійських міст, як правило, «були незалежними від метрополій, хоча підтримували з ними дружні відносини» [3, 201].

Отже, маємо підстави стверджувати, що фінікійська колонізація була важливим сегментом міжнародних відносин I тис. до н. е.

1. *История Востока. Т. I. Восток в древности.* – М. : Изд. фирма «Восточная лит-ра» РАН, 1997. – 688 с.
2. *Авдиев В. И. История Древнего Востока / В. И. Авдиев.* – Изд. 3-е, перераб. – М. : Высшая шк., 1970. – 608 с.
3. *Редер Г. Д. История древнего мира. – В 2-х ч. – Ч. 1. Первобытное общество и Древний Восток / Г. Д. Редер, Е. А. Черкасова.* – Изд. 3-е, испр. и дополн. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.

Світлана Гальченко, Андрій Запругайло

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА ЮСТИНІАНА I

Геополітичне становище Візантійської імперії було унікальним: частина її території знаходилася в Європі – на Заході, а інша – розташовувалася на землях Азії та Африки, тобто була невід’ємною частиною Сходу. На заході імперія взаємодіяла з європейськими королівствами і слов’янами, а на сході її войовничими сусідами були спочатку перси, потім – араби, пізніше – турки-сельджуки. У зв’язку з цим, візантійська дипломатія сформувалася між різними цивілізаційними типами, тому її аналіз становить значний науковий інтерес.

Варто виділити період правління Юстиніана I, який вирізнявся складністю політичного та економічного розвитку країни. Зовнішня політика цього імператора була спрямована на досягнення єдиної, проте надзвичайно амбітної мети – реставрації Римської імперії.

Варто зазначити, що окреслена тема досі не була предметом спеціального дослідження в українській історіографії, хоча деякі її аспекти висвітлено в узагальнюючих працях з історії середніх віків [1] та Візантійської імперії [2–5]. Окремо потрібно назвати роботи, присвячені аналізу діяльності Юстиніана I, де звичайно згадується й зовнішньополітичний курс імператора [6–7]. Досить цікавою є публікація з історії та теорії візантійської дипломатії І. Костири, в якій авторка дає тлумачення інноваційним принципам Юстиніана I [8].

Між тим, зважаючи на сьогоденню ситуацію з тимчасово окупованими територіями України, зовнішня політика, спрямована на відновлення держави в колишніх її межах, видається нам особливо актуаль-

ною. Метою розвідки є узагальнюючий аналіз та оцінка зовнішньої політики Візантійської імперії за правління Юстиніана I.

Візантійська імперія досягла значних успіхів за період майже сорокарічного правління Юстиніана I (527–565). Незважаючи на економічні й політичні кризи, що періодично виникали протягом цього часу, його основними здобутками стали церковна та законодавча реформи, які були не лише величними подіями для сучасників, а й змінами епохального значення, котрі багато в чому визначили майбутню динаміку історичного поступу.

Як зазначалося вище, Юстиніан I вважав основною своєю місією відновлення Римської імперії в межах I–II ст. Важливою складовою цього процесу стали військові завоювання, які умовно поділяються на два напрямки: походи на захід; війни на півночі й сході. Зважаючи на обмежений обсяг публікації, автори не зупинятимуться на перебігу цих військових кампаній, натомість прагнуть зазначити їхні результати та значення.

Війна проти вандалів була блискучо спланованою експансією, яка мала величезний успіх для візантійців за кількості завойованих земель та відносно низькими втратами. Кампанія проти королівства Острогів спочатку була успішною. Але після того, як шахиншах Хосров I розпочав вторгнення у Візантійську імперію, спалив Антіохію, готський похід став занадто виснажливим для візантійців, які змушені були організувати контрнаступ проти персів. До того ж, у 542 р. і Візантійську, і Сасанідську імперії вразила пандемія чуми, яка зупинила успішні дії обох армій. Через ці чинники війна в Італії затягнулася на багато років. Вона вичерпувала фінанси Візантійської імперії й ще більше послаблювала її сили на східному кордоні. Урешті-решт, зовнішня політика Юстиніана I проти Сасанідської імперії закінчилася невдачею, бо досягнутий «вічний мир» протримався лише вісім років і Візантія змушена була «постійно чатувати свої кордони» [9].

Оцінки вчених щодо успіху зовнішньої політики Юстиніана I, зокрема відновлення Римської імперії, неоднозначні. Деякі вважають його політику вдалою, враховуючи те, що він відвоював Північну Африку, південну частину Іспанії (поблизу Гібралтару), Сицилію та Італію. Інші ж науковці називають його зовнішню політику провальною, враховуючи те, що візантійці не змогли довго утримувати свої завойовані території, а фокус відвоювання на Заході «залишив східний кордон із Сасанідською імперією та арабським халіфатом відкритий для вторгнення» [9].

Та обмежувати зовнішньополітичний курс імператора лише військовими кампаніями було б невірно. Адже дипломатія Юстиніана I представляла собою комбінацію дипломатичної гри, військових ударів і духовних місій, які сприяли розширенню меж його володінь далеко на захід.

Правління Юстиніана I позначалося активною дипломатією, яка була спрямована на створення союзів із однією державою або племенами проти інших. Це допомагало підтримувати потрібний баланс сил на кордонах імперії, а також сприяло успішним військовим кампаніям

(як-от, протистояння вандалів і готів). Однак такі дії також мали негативні наслідки для Візантії: дедалі більші виплати союзним племенам були важким тягарем для державної скарбниці. До того ж, часто власне досягнення миру супроводжувалося щорічними виплатами Візантійською імперією на користь колишнього ворога (персам).

Важливим складником зовнішньої політики Юстиніана I була спрямованість на розвиток торгівлі, розширення торгових зв'язків та інфраструктури, що ставало одним із найсильніших інструментів дипломатії. Не менш важливим інструментом було поширення християнства, особливо у середовищі варварів, що розглядалося «запорукою умиротворення потенційного ворога» [8, 320]. Проте цей засіб більше виправдовував себе вже в наступні століття.

Отже, Візантійська імперія знаходилася на стику цивілізацій Заходу та Сходу, торговельних шляхів Чорного, Мармурового, Середземного і Червоного морів. Жодна країна світу не мала стільки контактних зон (мирних чи ворожих) як Візантія. Це й зумовлювало багатогранність та маневреність зовнішньополітичного курсу Юстиніана I, який не обмежувався війнами, а поєднував у собі силові механізми, розвиток торгівлі, поширення духовного та культурного впливу.

1. Балух В. О. *Історія середніх віків*. – У 2 т. – Т. 1. *Раннє Середньовіччя : навч. посіб. для студ. ВНЗ* / В. О. Балух, В. П. Коцур. – Чернівці : Наші кн., 2010. – 496 с.
2. Гиббон Э. *Історія упадка і разрушення Римської імперії* / Э. Гиббон. – С.Пб. : Наука, 2000. – 421 с.
3. Курбатов Г. Л. *Історія Візантії (От античності к феодалізму) : учеб. пособ. для студ. ист. фак. ВНЗ* / Г. Л. Курбатов. – М. : Высш. шк., 1984. – 208 с.
4. Острогорський Г. *Відбудова держави за Юстиніана та фіяско великих планів* / Г. Острогорський // *Історія Візантії ; пер. А. Онишко*. – 3-є вид., допов. – Л., 2002. – С. 62–86.
5. Удальцова З. В. *Внешняя политика Юстиниана. Попытки реставрации империи на Западе. Войны с Ираном. Византийская дипломатия* / З. В. Удальцова // *История Византии*. – В 3 т. – М., 1967. – Т. 1. – С. 298–336.
6. Диль Ш. *Юстиниан и Византийская цивилизация в VI веке* / Ш. Диль ; пер. с фр. – С.Пб. : Тип. Альтиулера, 1908. – 688 с.
7. Рыжов К. В. *Юстиниан I Великий* / К. В. Рыжов // *Все монархи мира : Древняя Греция. Древний Рим. Византия*. – М., 2002. – С. 549–537.
8. Костира І. *Наукова рефлексія витоків візантійської дипломатії* / І. Костира // *Вісник Львівського університету. Серія : Філол.-політ. студії*. – 2018. – Вип. 18. – С. 316–325.
9. Underwood D. *The Foreign policy of Emperor Justinian* : online posting / D. Underwood. URL : https://www.academia.edu/29899388/The_Foreign_Policy_of_Emperor_Justinian

Костянтин Івангородський

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР НАЦІОГЕНЕЗИСУ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА XV–XVI ст.

Історія Кримського ханства та становлення кримськотатарської нації, на жаль, не може похвалитися солідною історіографічною традицією. Більше того, починаючи з моменту анексії цієї держави Російською імперією наприкінці XVIII ст. російська історіографія всіляко намагалася викривити об'єктивну картину відносин Криму та Московії до цього моменту, зображуючи кримських татар переважно як диких кочівників – спадкоємців «монгольського іґа». Відповідний «образ ворога» зміцнився і в советській історичній традиції, особливо після сумно відомої сталінської депортації кримських татар 1944 р. На жаль, за роки незалежності така прикра історіографічна ситуація, хоча й зрушила з місця, але досі чимало питань з означеної проблематики залишаються мало дослідженими та не артикульованими в гуманітарному дискурсі. Зокрема, важливою проблемою в цьому ракурсі видається характеристика геополітичних умов, за яких Кримському ханству довелося відстоювати державну незалежність на першому етапі свого існування. Особливо з останньої чверті XV ст., коли воно потрапило в т. зв. «васальну залежність» від Високосяйної Порти.

У контексті геополітичних чинників етносоціальних процесів у Криму для дослідників історії Кримського ханства залишається досить дискусійною проблема цієї залежності від Османської імперії. З іншого боку, безсумнівним видається те, що завдяки цій імперії Кримське ханство набуло досить відчутної політичної опори. Порта була спадкоємницею Візантії й засвоїла «навколо-царградський місцерозвиток», тобто північну частину Середземномор'я. Натомість Кримське ханство було спадкоємцем Золотої Орди і займало південно-західну околицю Євразії та зберігало степову (кочову) традицію. Виражаючи логіку місцерозвитку, Туреччина в геополітичному контексті встановила ті ж взаємовідносини з Кримським ханством, які свого часу мали греки відносно скіфів і генуезці відносно Золотої Орди – зайняла узбережжя півострову. Однак не можна заперечувати й помітного впливу Османської імперії на Кримське ханство. Це зокрема виявилось в «нетиповості» державного устрою останнього. Крим фактично становив певну перехідну форму державності між деспотією турецького типу й абсолютною, але вже обмеженою монархією західноєвропейського зразка.

Загалом проблема дослідження ханської влади в Криму досить складна. Тому будь-які її закономірності без ґрунтового дослідження варто визнати передчасними. На думку В. Возґріна, істина, як це часто буває, знаходиться посередині, оскільки Крим не можна вважати ані слухняним виконавцем волі султана, ані постійним ворогом стамбульського сюзерена, що прагнув до свободи. Він виступав в обох ролях – «за-